

РОМИ НА ЕТНОДЕМОГРАФСКОЈ КАРТИ НИШАВСКОГ ОКРУГА

ДРАГАН ТОДОРОВИЋ*, ДРАГОЉУБ Б. ЂОРЂЕВИЋ**

С а ж е т а к. – У раду се анализирају етнодемографске промене становништва ромске националности, као и најважније социо-економске структуре (старосна, образовна, економска) у Нишавском округу, а према подацима Пописа из 2022. године. Нишавски округ простире се у југоисточном делу Србије и захвата површину од 2.729 км², од којих највећу површину и број становника има центар округа, град Ниш. Нишавски округ чине град Ниш и шест општина: Алексинац, Гаџин Хан, Дољевац, Мeroшина, Ражањ и Сврљиг.

Роми су најбројнија национална мањина у Нишавском округу, чине 2,84% укупног становништва, с тим да овај број нараста на 7,39% живља у Дољевцу; 5,63% у Мeroшини и 4,22% у Гаџином Хану. У Нишу их је највише, чак 3/5 од укупног броја, следе Алексинац (16,44%) и Дољевац (12%). Најмање их је у Сврљигу (0,94%), Ражњу (1,77%) и Гаџином Хану (2,53%).

Ромске омладине најмање је двоструко више у односу на просек укупног становништва, ближећи се готово половини укупног броја Рома у појединим општинама (рецимо, у Гаџином Хану /43,72%/ и Мeroшини /43,5%/). Редовно их је више и међу становништвом млађем од 40 година. Али, зато је Рома у „трећој” животној доби тек 12–13%!

Просечно, сваки четврти Ром је без окончаног основношколског образовања, док се завршеном основном школом може похвалити нешто више од 40% Рома (релативно уједначено по полу). Сумарно, најмање две трећине Рома (а у појединим општинама, као што је Гаџин Хан, и више од 80%) тавори на егзистенцијалној маргини, услед неодговарајуће школске спреме!

Тек сваки други Ром, у просеку, признаје ромски за матерњи језик. У погледу економске активности, малтене три од четири Рома економски је неактивно (71,5%). Од четвртине економски активних Рома натполовично је незапослено.

Кључне речи: Роми, Нишавски округ, Србија, попис, етницитет, демографске промене

* Универзитет у Нишу – Филозофски факултет; имејл: dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs

** Универзитет у Нишу – Машински факултет; имејл: brkab@junis.ni.ac.rs

Карта 1. Мапа Нишавског округа

Назив управног округа/општине	Површина, у km ²	Број насеља	Градска насеља (Г)	Остала насеља (О)
Нишавски округ	2728	282	5 ¹⁾	277
Медијана	10	1	-	1
Нишка Бања	146	18	1	17
Палилула	117	15	-	15
Пантелеј	141	13	-	13
Црвени крст	182	23	-	23
Алексинац	707	72	2	70
Гаџин Хан	325	34	-	34
Доњевац	121	16	-	16
Мерошина	193	27	-	27
Ражань	289	23	-	23
Сврљиг	497	39	1	38

¹⁾ Обухваћено је и насеље Ниш, које се простире на више градских општина града Ниша.

УВОД: О ПРОМЕНАМА У БРОЈУ И СТАРОСНОЈ СТРУКТУРИ СТАНОВНИКА НИШАВСКОГ ОКРУГА

Простор Републике Србије, у складу са утврђеним критеријумима, организован је у 34 функционална подручја, са регионалним или центром вишег реда, као средиштем датог региона. Нишко функционално подручје поклапа се са границама Нишавског округа, који се простире у југоисточном делу Србије и захвата површину од 2.729 км², од којих највећи атар и број становника има центар округа, град Ниш. Други је по величини округ у Србији и чини га град Ниш (са градским општинама: Медијана, Нишка Бања, Палилула, Пантелеј и Црвени крст) и шест општина: Алексинац, Гаџин Хан, Дољевац, Мeroшина, Ражањ и Сврљиг, са укупно 343.950 становника (карта 1). Одликује га изузетан геостратешки положај, јер се налази на раскрсници најважнијих међународних копнених саобраћајница (Београд–Ниш–Софија–Истанбул и Београд–Скопље–Атина), којима су Западна и Централна Европа повезане са Блиским истоком и Грчком (Stojković & Tomić, 2016: 431).

Дугорочни демографски процеси депопулације и старења становништва Србије, па тако и Нишавског округа, постали су „битан реметилачки фактор уравнотеженог и равномерног демографског и регионалног развоја” (Đokić, Golubović & Petrović, 2014: 127). За последња два међупописна раздобља, број становника округа смањен је за 37.807 лица или 9,9%, и то не само на територији шест општина већ и на градском подручју (табела 1). Опадање броја становника кретало се од свега 0,4% у граду Нишу и 8% у Алексинцу, до 19% у Дољевцу и 19,8% у Мeroшини, па све до 38,3% у Ражњу, 37,6% у Сврлигу и 44,1% у Гаџином Хану.

Табела 1. Кретање укупног становништва Нишавског округа у периоду од 2002. до 2022. године

	2002.	2011.	2022.
Нишавски округ	381.757	376.319	343.950
Град Ниш	250.518	260.237	249.501
Алексинац	57.749	51.863	43.098
Гаџин Хан	10.464	8.389	5.850
Дољевац	19.561	18.463	15.837
Мeroшина	14.812	13.968	11.873
Ражањ	11.369	9.150	7.010
Сврљиг	17.284	14.249	10.781

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова у РС за 2002, 2011. и 2022. годину.

О стварној биодинамици и потенцијалној виталности одређеног простора сведочи и структура становништва према старости (табела 2), јер из ње произилази кључни контингент за биолошку репродукцију. Видно је да је старосна структура Нишавског округа у последњих двадесет година неповољна и да има регресивна обележја, односно да се у њему продубљује процес старења становништва.

Контингент младог становништва смањен је са 21,22% у 2002. години на 18,56% у 2022. години, док је у истом периоду удео старог становништва порастао са 24,51% на 29,5%. Додатно је продубљено веће учешће старог становништва у односу на младо, најочигледније баш на популацији града Ниша. Једном речју, становништво Нишавског округа налази се у одмаклој фази процеса старења. Већи удео становништва старијег од 60 година у укупној популацији од просека за округ имале су све општине, а нижи једино град Ниш. Удео младог становништва (0–19) смањено се за 2,66%, али се зато удео становништва старијег од 60 година повећао за читавих 5%. Посматрано по општинама, најмањи удео младих имају општине Гацин Хан (11,78%) и Сврљиг (14,15%).

Табела 2. Становништво Нишавског округа по великим старосним групама 2002, 2011. и 2022. године (у %)

	2002.			2011.			2022.		
	0–19	20–59	60+	0–19	20–59	60+	0–19	20–59	60+
Нишавски округ	21,22	54,26	24,51	19,14	54,23	26,63	18,56	51,94	29,50
Град Ниш	22,09	56,91	21,01	19,57	56,24	24,19	19,00	53,46	27,54
Алексинац	21,12	51,28	27,61	19,19	52,46	28,36	18,10	49,42	32,48
Гацин Хан	13,88	40,64	45,48	12,67	42,40	44,93	11,78	42,70	45,52
Дољевац	22,38	51,85	25,77	20,48	51,98	27,54	19,40	50,38	30,22
Мерошина	21,52	48,40	30,08	20,24	48,78	30,99	19,10	48,64	32,26
Ражањ	16,80	46,77	36,43	16,66	45,68	37,66	15,56	43,77	40,67
Сврљиг	14,74	46,69	38,58	13,82	44,58	41,60	14,15	43,05	42,80

Извор: Пол и старост, Попис из 2002, 2011. и 2022. године.

Уопштено гледано, Нишавски округ одликује неповољан демографски развој и смањење укупног популационог потенцијала посматраног подручја. Још су израженије разлике на нивоу општина: демографска слика најнеповољнија је у рубним, претежно руралним, саобраћајно изолованим и економски слабо развијеним општинама. У првом реду су то општине Гацин Хан, Сврљиг и Ражањ, које одликује и најмања густина насељености (Vasilevska, 2009: 169–170). Град Ниш, као гравитациони центар, још увек је стабилно, али са јасном тенденцијом преласка у регресивно демографско подручје.

Последице садашњег стања водиће у будућности до даљег погоршавања демографске „крвне слике” округа, умањења стопе фертилитета, повећања опште стопе смртности, старења радног контингента, смањења миграција становништва, повећања притиска на структуре здравственог и социјалног осигурања итд. Истовремено, представљени „снимак” демографског стања и сродна истраживања могу послужити и као „користан извор информација за разумевање и праћење сложених демографских појава и процеса, али и формулисање мера популационе и регионалне политике развоја усмерених на ублажавање последица забрињавајуће демографске ситуације” (Стаменковић, Веселиновић и Милановић, 2017: 893–894). Но, сем испоручених спискова лепих жеља из иних политичких кампања, мало је активних мера и инструмената државне популационе политике за поправљање демографске ситуације истински спроведено на овом подручју.

РОМИ У НИШАВСКОМ ОКРУГУ

Шире посматрано, Нишавски регион једна је од девет области (Борска, Браничевска, Зајечарска, Јабланичка, Нишавска, Пиротска, Подунавска, Пчињска и Топличка) Региона Јужне и Источне Србије, у коме живи нешто више од педесет хиљада Рома или 38,4% од укупног броја пописом обухваћених Рома у земљи (табела 3). Рома има у свим побројаним областима, али су двотрећински сконцентрисани у Пчињском, Нишавском и Јабланичком крају, понајвише у општинама Врање, Бујановац, Ниш, Алексинац и Лесковац (Радовановић и Кнежевић, 2014: 36).

Табела 3. Становништво према националној припадности, по Попису 2022. године

Национална припадност	Србија				
	Укупно	Србија – север		Србија – југ	
		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије
Роми	131.936	23.160	40.938	17.167	50.671

Извор: *Статистички календар Републике Србије*, 2024, стр. 27.

Бројчана заступљеност Рома у Нишавском округу

У самом Нишавском округу пописано је 9.760 Рома, тј. 15,1% мање неголи декаду раније (табела 4). Најдрастичнија ситуација је у Сврљигу: тамо се ромско становништво готово преполовило (умањење за 41,4% у односу на пописне податке из 2011. године).

Табела 4. Број Рома у Нишавском округу према пописима из 2011. и 2022. године

Нишавски округ, Град Ниш и општине	Пол	2011.	2022.
Нишавски округ	свега	11.499	9.760
	мушко	5.787	5.009
	женско	5.712	4.751
Ниш	свега	6.996	5.803
	мушко	3.562	2.991
	женско	3.434	2.812
Алексинач	свега	1.937	1.605
	мушко	935	798
	женско	1.002	807
Гацин Хан	свега	260	247
	мушко	123	130
	женско	137	117
Дољевац	свега	1.218	1.171
	мушко	614	604
	женско	604	567
Мерошина	свега	736	669
	мушко	380	346
	женско	356	323
Ражањ	свега	195	173
	мушко	93	93
	женско	102	80
Сврљиг	свега	157	92
	мушко	80	47
	женско	77	45

Извор: Попис из 2011. и 2022. године.

Роми су најбројнија национална мањина у Нишавском округу и чине 2,84% укупног становништва (табела 5). Али, бројчани подаци по општинама показују драстична одступања. У Нишу их је за пола процента мање од просека, зато чине 7,39% живља у Дољевцу, 5,63% у Меровини и 4,22% у Гацином Хану. Супротно томе, у Сврлигу им је заступљеност минимална (0,85%). Највише их је у Нишу, чак 3/5 од укупног броја, следе Алексинач (16,44%) и Дољевац (12%). Најмање их је у Сврлигу (0,94%), Ражњу (1,77%) и Гацином Хану (2,53%).

Живот Рома у Нишавском округу натполовично је везан за урбано гrotло (52,61%). У језгру административног центра региона сконцентрисано је чак 3/4 локалних Рома, и то није податак који изненађује, имамо ли у виду историјске податке о начинима досељавања ромског становништва у веће српске градове и пословима којима су се у њима бавили. Слична је ситуација и у Сврлигу (78,26%), али већ је другачије у Алексиначу, у коме 3/5 локалних Рома обитава у градском залеђу, обрађујући земљу и бавећи се другим пољопривредним пословима.

Табела 5. Срби и Роми у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	Укупно	Срби		Роми	
			Н	%	Н	%
Нишавски округ	С	343.950	311.039	90,43	9.760	2,84
	М	168.367	151.870	90,20	5.009	2,98
	Ж	175.583	159.169	90,65	4.751	2,71
<i>Град</i>	<i>С</i>	<i>205.166</i>	<i>183.160</i>	<i>58,89</i>	<i>5.135</i>	<i>52,61</i>
<i>Остало</i>	<i>С</i>	<i>138.784</i>	<i>127.879</i>	<i>41,11</i>	<i>4.625</i>	<i>47,39</i>
Град Ниш	С	249.501	225.126	90,23	5.803	2,33
	М	120.792	108.650	89,95	2.991	2,48
	Ж	128.709	116.476	90,50	2.812	2,18
<i>Град</i>	<i>С</i>	<i>182.797</i>	<i>163.150</i>	<i>72,47</i>	<i>4.419</i>	<i>76,15</i>
<i>Остало</i>	<i>С</i>	<i>66.704</i>	<i>61.976</i>	<i>27,53</i>	<i>1.384</i>	<i>23,85</i>
Алексинац	С	43.098	38.321	88,92	1.605	3,72
	М	21.335	18.935	88,75	798	3,74
	Ж	21.763	19.386	89,08	807	3,71
<i>Град</i>	<i>С</i>	<i>15.607</i>	<i>13.583</i>	<i>35,44</i>	<i>644</i>	<i>40,12</i>
<i>Остало</i>	<i>С</i>	<i>27.491</i>	<i>24.738</i>	<i>64,56</i>	<i>961</i>	<i>59,88</i>
Гаџин Хан	С	5.850	5.419	92,63	247	4,22
	М	3.085	2.835	91,90	130	4,21
	Ж	2.765	2.584	93,45	117	4,23
Дољевац	С	15.837	14.204	89,69	1.171	7,39
	М	8.097	7.261	89,68	604	7,46
	Ж	7.740	6.943	89,70	567	7,33
Мерошина	С	11.873	10.980	92,48	669	5,63
	М	6.111	5.679	92,93	346	5,66
	Ж	5.762	5.301	92,00	323	5,61
Ражањ	С	7.010	6.693	95,48	173	2,47
	М	3.530	3.361	95,21	93	2,63
	Ж	3.480	3.332	95,75	80	2,30
Сврљиг	С	10.781	10.296	95,50	92	0,85
	М	5.417	5.149	95,05	47	0,87
	Ж	5.364	5.147	95,95	45	0,84
<i>Град</i>	<i>С</i>	<i>6.762</i>	<i>6.427</i>	<i>62,42</i>	<i>72</i>	<i>78,26</i>
<i>Остало</i>	<i>С</i>	<i>4.019</i>	<i>3.869</i>	<i>37,58</i>	<i>20</i>	<i>21,74</i>

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Демографске карактеристике Рома у Нишавском округу

Да су Роми најмлађа национална мањина у Србији, добро је знано истраживачима. Основна одлика демографског развоја Рома јесте „висок природни прираштај условљен високим стопама наталитета и релативно ниским стопама морталитета услед младе старосне структуре становништва” (Радушки, 2009: 48).

Удео младе и удео најстарије популације се драстично разликује међу укупним и ромским становништвом у Нишавском округу (табела 6). Ромске омладине најмање је двоструко више у односу на просек осталог становништва, ближећи се готово половини укупног броја Рома у појединим општинама (рецимо, у Гацином Хану /43,72%/ и Меровини /43,5%/). Редовно их је више и међу становништвом млађем од 40 година.

Процес демографског старења једне популације највидљивији је у уделу најстаријих у старосној структури. У Нишавском округу удео лица преко 60 година старости увелико се креће око једне трећине, пребацујући у појединим општинама и 40% (Гадин Хан, Сврљиг, Ражањ). Рома у „трећој” животној доби је тек 12–13%!

Табела 6. Роми према старости и полу у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	СТАРОСТ							
		0–19		20–39		40–59		60 и више	
		Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми
Нишавски округ	М	19,46	36,08	25,08	28,63	28,10	23,40	27,36	11,90
	Ж	17,70	36,75	23,29	26,33	27,47	23,99	31,54	12,92
	С	18,56	36,40	24,17	27,51	27,78	23,69	29,50	12,40
Град Ниш	М	20,15	33,94	26,36	30,83	28,19	23,77	25,30	11,47
	Ж	17,92	36,31	24,50	26,17	27,95	24,89	29,64	12,62
	С	19,00	35,09	25,40	28,57	28,06	24,32	27,54	12,03
Алексинач	М	18,49	36,47	23,02	26,44	28,22	23,43	30,27	13,66
	Ж	17,71	36,43	20,59	26,27	27,04	24,54	34,65	12,76
	С	18,10	36,45	21,80	26,36	27,63	23,99	32,48	13,21
Гадин Хан	М	11,90	46,15	17,15	22,31	28,78	20,00	42,17	11,54
	Ж	11,65	41,03	15,15	24,79	23,94	19,66	49,26	14,53
	С	11,78	43,72	16,21	23,48	26,50	19,84	45,52	12,96
Дољевац	М	19,91	39,24	23,07	25,17	27,96	22,85	29,06	12,75
	Ж	18,88	36,33	22,78	28,04	26,91	21,34	31,43	14,29
	С	19,40	37,83	22,93	26,56	27,45	22,12	30,22	13,49
Меровина	М	18,93	44,22	21,99	24,28	27,92	21,39	31,16	10,12
	Ж	19,28	42,72	21,12	25,39	26,17	20,74	33,43	11,15
	С	19,10	43,50	21,57	24,81	27,07	21,08	32,26	10,61
Ражањ	М	16,09	36,56	20,23	21,51	26,52	27,96	37,17	13,98
	Ж	15,03	37,50	16,87	17,50	23,88	26,25	44,22	18,75
	С	15,56	36,99	18,56	19,65	25,21	27,17	40,67	16,18
Сврљиг	М	14,31	36,17	18,77	34,04	26,60	21,28	40,32	8,51
	Ж	13,98	20,00	16,65	42,22	24,07	22,22	45,30	15,56
	С	14,15	28,26	17,72	38,04	25,34	21,74	42,80	11,96

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Према свим доступним истраживањима, по свом образовном статусу припадници ромске националне мањине налазе се на најнижој друштвеној лествици, што са собом повлачи неинтегрисаност у друштво и даље продубљивање економског и социјалног јаза између ромског и осталог становништва (Ра-

душки, 2020). Док је удео неписмених лица у укупном становништву Србије занемарљив, стопа неписмености међу Ромима је врло висока.

Последња пописна статистика у Нишавском округу бележи да је просечно сваки четврти Ром без окончаног основношколског образовања (нешто мање, односно сваки пети у граду Нишу, али зато сваки трећи у Алексинцу и Сврљигу, табела 7). Ниска образованост је наглашенија код Рома, него код Ромкиња. Ни завршена основна школа не представља добру полазну основу у самеравању шанси за друштвену промоцију, а њоме се у Нишавском округу дичи нешто више од 40% Рома (релативно уједначено по полу). Сумарно, најмање две трећине Рома (а у појединим општинама, као што је Гацин Хан, и више од 80%) тавори на егзистенцијалној маргини, услед неодговарајуће школске спреме! Тек сваки трећи ромски становник у просеку има завршену средњу школу (у Алексинцу и Сврљигу сваки четврти, у Мерошини сваки пети), у чему Ромкиње предњаче над Ромима. Тек покоји усамљени појединац, што се у збиру мери промилима, с поносом истиче високошколску диплому.

Табела 7. Роми стари 15 и више година према школској спреми у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	ОБРАЗОВАЊЕ							
		Без школе		Основна школа		Средња школа		Висока школа	
		Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми
Нишавски округ	С	3,30	23,81	13,88	43,63	58,52	30,41	24,30	0,03
	М	8,12	34,31	17,60	45,78	48,80	18,17	25,49	0,03
	Ж	5,78	28,90	15,79	44,67	53,5	24,47	24,91	0,01
Град Ниш	С	1,53	20,98	9,83	44,22	58,6	32,36	30,01	0,03
	М	4,42	30,59	13,74	48,18	50,95	19,44	30,89	0,03
	Ж	3,04	25,57	11,87	46,12	54,63	26,18	30,46	0,01
Алексинач	С	7,96	32,26	24,52	40,92	55,19	25,13	12,33	0,03
	М	15,40	37,56	27,64	40,82	43,09	19,38	13,87	0,03
	Ж	11,73	34,90	26,10	40,87	49,06	22,27	13,11	0,01
Гацин Хан	С	8,17	31,03	24,21	54,02	59,83	14,94	7,43	0,03
	М	24,77	44,87	27,25	51,28	42,25	2,56	5,73	0,03
	Ж	16,21	37,58	25,65	52,73	51,51	9,09	6,63	0,01
Дољевац	С	4,43	22,33	19,13	38,83	67,45	36,17	8,98	0,03
	М	17,19	40,20	26,48	40,93	47,95	17,16	8,38	0,03
	Ж	10,70	31,22	22,75	39,88	57,87	26,71	8,69	0,01
Мерошина	С	7,65	29,39	24,53	49,12	60,42	21,05	7,40	0,03
	М	20,61	43,17	29,13	42,73	42,45	13,22	7,82	0,03
	Ж	13,94	36,26	26,76	45,93	51,70	17,14	7,60	0,01
Ражањ	С	13,01	21,21	31,10	46,97	47,34	30,30	8,55	0,03
	М	27,96	33,93	28,22	50,00	35,86	16,07	7,97	0,03
	Ж	20,45	27,05	29,67	48,36	41,63	23,77	8,26	0,01
Сврљиг	С	7,35	32,26	22,77	38,71	60,43	25,81	9,44	0,03
	М	17,90	50,00	31,13	44,44	41,10	5,56	9,87	0,03
	Ж	12,60	41,79	26,94	41,79	50,81	14,93	9,65	0,01

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Једно од основних идентитарних обележја сваког народа је матерњи језик, којим се служе у свакодневном говору његови припадници. У досадашњим емпиријским истраживањима, редовно је констатована *алиерофонија*, тј. неподударање етничког изјашњавања са матерњим језиком међу припадницима ромског народа.

„Дакле, готово трећина Рома сматра да им је матерњи језик српски а не ромски, а у односу на претходне пописе присутан је негативан тренд јер се тај број чак повећао [...] У циљу очувања сопственог културног идентитета, неопходно је да припадници националних мањина познају, користе и унапређују свој матерњи језик. Међутим, и познавање званичног, службеног језика државе у којој живе несумњиво је у интересу свих, па тако и припадника ромске мањинске заједнице” (Радушки, 2015: 111).

Ромска двојезичност у образовном систему у Србији није препозната као предност, а може имати несумњив значај за индивидуалну и групну афирмацију ромске заједнице у ширем друштвеном, образовном и професионалном контексту (Варади и Сикимић, 2018).

Табела 8. Матерњи језик Рома у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	Роми	Српски		Ромски		Остали	
			Н	%	Н	%	Н	%
Нишавски округ	М	5.009	2.119	42,30	2.697	53,84	193	3,86
	Ж	4.751	2.062	43,40	2.527	53,19	162	3,41
	С	9.760	4.181	42,84	5.224	53,52	355	3,64
Град Ниш	М	2.991	1.082	36,18	1.742	58,24	167	5,58
	Ж	2.812	1.054	37,48	1.634	58,11	124	4,41
	С	5.803	2.136	36,81	3.376	58,18	291	5,01
Алексинач	М	798	529	66,29	254	31,83	15	1,88
	Ж	807	533	66,05	248	30,73	26	3,22
	С	1.605	1.062	66,17	502	31,28	41	2,55
Гацин Хан	М	130	43	33,08	87	66,92	—	—
	Ж	117	33	28,21	84	71,79	—	—
	С	247	76	30,77	171	69,23	—	—
Дољевац	М	604	231	38,25	371	61,42	2	0,33
	Ж	567	207	36,51	357	62,96	3	0,53
	С	1.171	438	37,40	728	62,17	5	0,43
Мерошина	М	346	142	41,04	199	57,51	5	1,45
	Ж	323	149	46,13	168	52,01	6	1,86
	С	669	291	43,50	367	54,86	11	1,64
Ражањ	М	93	80	86,02	12	12,90	1	1,08
	Ж	80	71	88,75	8	10,00	1	1,08
	С	173	151	87,28	20	11,56	2	1,16
Сврљиг	М	47	12	25,53	32	68,09	3	6,38
	Ж	45	15	33,33	28	62,22	2	4,45
	С	92	27	29,35	60	65,22	5	5,43

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Социолошки гледано, са једне стране, преко употребе матерњег језика у једној мањинској етничкој заједници могуће је мерити колико је унапредовао процес њене асимилације у већинско окружење. Са друге пак стране, познавање званичног језика окружења у којем живи израз је спремности мањине за комуникацију и пуну интеграцију у све друштвене подсистеме.

Резултати последњег Пописа откривају нам да просечно тек нешто више од половине Рома у Нишавском округу прихвата ромски за матерњи језик (табела 8). Нараста тај проценат на 69,3% код гацинханских, 65,2% код алексиначких и 62,17% код дољевачких Рома, али се за алексиначке (31,28%) и ражањске РOME (11,56%) са сигурношћу може рећи да су подлегли процесу асимилације у локалну српску околину.

Економска активност Рома у Нишавском округу

Искљученост ромске популације из главних друштвених токова најочигледнија је када се проуче подаци о економској активности. Ромско становништво традиционално бележи низак ниво економске активности: подаци из претходног Пописа откривају да је 72,06% Рома у земљи било радно неактивно (Коматина, 2017: 41). Ситуација се делимично може објаснити узме ли се у обзир знатно млађа старосна структура ромске у односу на укупну популацију и натпросечно ниска економска активност Рома, која је производ малог учешћа Рома у образовном систему (Соколовска & Јарић, 2014).

Према најновијим пописним подацима, у Нишавском округу је малтене три од четири Рома економски неактивно (71,5%). Најзаступљеније категорије међу економски неактивним су: деца млађа од 15 година (37,9%), домаћице (24,1%), пензионери (9,8%) и ученици (5,7%).¹ Потпуно обрнута ситуација у Сврљигу може да се објасни чињеницом да је ромска популација у овом граду старије узрасне доби, односно да је најмање омладине до 19 година старости, која је, по правилу, радно неактивна.

Од четвртине економски активних Рома у Нишавском округу, натполовично је незапослено. У Нишавском округу радни однос и какву-такву економску извесност успоставило је у просеку око 13% Рома (од 8,1% у Гацином Хану и 10% у Мeroшини до максимално 19,39% у Дољевцу).

¹ Израчунавање аутора на основу података добијених од РЗС.

Табела 9. Економска активност укупног становништва у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	Економски активни			Економски неактивни
		Укупно	Запослен	Незапослен	Укупно
Нишавски округ	М	34,22	17,21	17,01	65,78
	Ж	22,48	9,98	12,50	77,52
	С	28,50	13,69	14,82	71,50
Град Ниш	М	34,17	16,92	17,25	65,83
	Ж	21,55	9,67	11,88	78,45
	С	28,05	13,41	14,65	71,95
Алексинач	М	29,70	15,66	14,04	70,30
	Ж	21,19	10,90	10,29	78,81
	С	25,42	13,27	12,15	74,58
Гацин Хан	М	28,46	13,08	15,38	71,54
	Ж	13,68	2,56	11,11	86,32
	С	21,46	8,10	13,36	78,54
Дољевац	М	38,91	23,18	15,73	61,09
	Ж	28,57	15,34	13,23	71,43
	С	33,90	19,39	14,52	66,10
Мерошина	М	34,97	14,45	20,52	65,03
	Ж	22,29	5,26	17,03	77,71
	С	28,85	10,01	18,83	71,15
Ражањ	М	44,09	17,20	26,8	55,91
	Ж	30,00	6,25	23,75	70,00
	С	38,73	12,14	25,43	62,43
Сврљиг	М	44,68	17,02	55,32	34,04
	Ж	36,17	4,26	59,57	19,15
	С	40,43	10,64	57,45	26,60

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Вероисповедно декларисање Рома у Нишавском округу

Није непознаница да Роми у Србији традиционално исповедају православно хришћанство и сунитски ислам. Штавише, након ослобођења од Турака, Роми у Србији – уз раније муслимане са великим „М”, сада Бошњаци – преостају као једини муслимански живаљ на овим просторима (Ђорђевић & Тодоровић, 2017). Међутим, са почетком новог миленијума, Роми поступно постају приврженици „трећег крака” хришћанства – протестантизма, који темељно преобликује њихов постојећи етнички идентитет (Todorović, 2018).

У југоисточној Србији, тиме и у Нишавском округу, Роми се у апсолутној већини приклањају православљу, попут њихових већинских комшија Срба (табела 10). Број муслимана унеколико нараста једино међу нишким урбаним становништвом (28,4%).

Табела 10. Вероисповест Рома у Нишавском округу (у %)

Нишавски округ, Град Ниш и општине	ПОЛ	ВЕРОИСПОВЕСТ							
		ПРАВОСЛАВНИ		МУСЛИМАНИ		ПРОТЕСТАНТИ		ОСТАЛИ ХРИШЋ.	
		Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми	Укупно	Роми
Нишавски округ	М	89,88	66,46	0,78	17,77	0,10	1,70	0,88	2,24
	Ж	90,59	66,68	0,62	17,89	0,10	1,75	0,97	2,99
	С	90,24	66,57	0,70	17,83	0,10	1,72	0,93	2,60
Град Ниш	М	88,35	48,45	1,01	28,32	0,13	2,81	0,97	2,67
	Ж	89,36	48,29	0,78	28,49	0,12	2,88	1,09	3,81
	С	88,94	48,37	0,89	28,40	0,13	2,84	1,03	3,22
Алексинац	М	91,09	90,98	0,38	5,14	0,03	0,00	0,60	1,00
	Ж	92,01	90,09	0,40	6,07	0,02	0,12	0,59	1,73
	С	90,70	90,53	0,39	5,61	0,03	0,06	0,60	1,37
Гаџин Хан	М	95,43	98,46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,13	0,00
	Ж	97,00	99,15	0,04	0,00	0,00	0,00	0,18	0,00
	С	95,93	98,79	0,02	0,00	0,00	0,00	0,15	0,00
Дољевац	М	96,74	93,87	0,10	0,33	0,02	0,17	0,44	1,99
	Ж	96,76	95,59	0,09	0,00	0,03	0,18	0,32	1,06
	С	96,32	94,71	0,09	0,17	0,03	0,09	0,39	1,54
Мерошина	М	98,02	95,38	0,02	0,00	0,05	0,00	1,28	2,31
	Ж	97,97	94,12	0,05	0,00	0,02	0,00	1,56	4,64
	С	96,42	94,77	0,03	0,00	0,03	0,00	1,41	3,44
Ражањ	М	97,73	92,47	0,03	0,00	0,00	0,00	1,16	3,23
	Ж	98,42	97,50	0,00	0,00	0,03	0,00	1,12	0,00
	С	96,82	94,80	0,01	0,00	0,01	0,00	1,14	1,73
Сврљиг	М	95,57	91,49	0,00	0,00	0,02	0,00	0,46	2,13
	Ж	96,64	95,56	0,02	0,00	0,02	0,00	0,45	0,00
	С	95,58	93,48	0,01	0,00	0,02	0,00	0,45	1,09

Извор: Израчунавање аутора на основу података из Пописа 2022. године добијених од РЗС.

Нашу је, међутим, истраживачку пажњу привукло присуствовање Рома из Нишавског округа у категоријама „протестанти” и „остали хришћани”.² Дугогодишње истраживање феномена „протестантизације” Рома³ сензибилисало нас је за приклањање Рома и Ромкиња баптизму, адвентизму, Јеховиним сведоцима и пентекосталцима, до мере да смо на терену забележили и постојање „чистих ромских” протестантских цркава (Тодоровић, 2012).

У Србији је законски регулисан статус старопротестантских цркава – Словачке евангеличке цркве а. в. у Србији, Евангеличке хришћанске цркве а. в.

² На постављено питање колегама из Републичког завода за статистику о томе на кога се конкретно односила пописна рубрика „остали хришћани”, добили смо одговор да су у ту категорију ушли сви они који су се на пописивачево питање о вероисповести само изјаснили као „хришћани”.

Слично објашњава ову пописну рубрику из табеле о верској припадности и Зорица Кубурић (2023: 26): „Остале хришћанске заједнице обухватају лица која су се изјаснила само као хришћани, а нису навели којој хришћанској деноминацији припадају”.

³ Млађи од нас двојице је и докторирао на овој теми.

у Србији и Реформатске хришћанске цркве у Србији (Kuburić, 2010), чије је верништво данас махом сконцентрисано у Војводини. Дакле, не тако бројно ($1,72\% + 2,6\% = 4,32\%$),⁴ али одмах иза грађана са Уставом загарантованим правом да се не изјасне о верској припадности (6,11%), обитавање Рома међу „протестантима” и „осталим хришћанима” морало би да буде – новопротестантски обојено! Што захтева засебно истраживање и строгу искуствену потврду.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Централни недостатак досадашње статистичке регистрације о Ромима је промена става при националном декларисању у пописима становништва. Као ретко коју другу националну мањину или етничку групу у Србији, Роме одликује „етничка мимикрија”, односно непрестано варирање декларисаног броја припадника заједнице услед вишеструке маргинализације и процеса асимилације који одликује њихов суживот са већинским и другим мањинским народима на Балкану. Уочљиво је и различито етничко изјашњавање између Рома, који су се образовно, професионално и статусно уклопили у оквире шире заједнице, било градске, било сеоске, и Рома, који живе у релативно издвојеним и изолованим заједницама. Ни унапредовала укупна етничка еманципација последњих неколико деценија није значајније изменила најважније одреднице њиховог свеукупног социо-економског и културног положаја, посебно у поређењу са положајем већинског српског становништва.

Ствари се нису битније промениле ни након најновијег националног пребројавања становника. Упркос различитим кампањама од стране ромских организација,⁵ број Рома у Србији не само да се није приближио незваничном већ је додатно умањен у земљи за 10,7%,⁶ а у Нишавском округу за 15,1% у односу на пописне цифре из 2011. године. У граду на Нишави, као административном центру, мање их је за целих 17%, но и даље у минусу најмање два до три пута у односу на веродостојне процене.

На основу података које добија из пописа, држава може својим усмереним програмима и равномерно расподељеним буџетом да одговори на потребе свих група грађана. За недовољно афирмисану ромску заједницу у Нишавском округу, то би значило више Рома у јавној администрацији и државној управи

⁴ Но, у збиру вишеструко надмашујући истовернике међу остатком становништва Нишавског округа!

⁵ Под слоганом „Ми смо поносни Роми у слободној Србији” Покрет Опре Рома месецима пре званичног почетка спроводио је информациону кампању о важности пописа у 20 општина у Србији. Њихови активисти, међутим, и пре окончања званичног пребројавања, оптужили су државне пописне комисије да су избегавале да уђу у ромска насеља, посебно на југу земље, а поједине пописиваче да не пропитују Роме за националну припадност, нити да узимају у обзир бројну фамилију у дијаспори.

⁶ Чиме су са другог пали на треће место на листи мањинских народа у Србији (иза Мађара и Бошњака).

(с озбиром на то да се места у њима расподељују према националној структури становништва) и приликом сваког другог јавног запошљавања, Роме као доносиоце одлука од друштвеног значаја на основу веће укључености у политичкој сфери, већу заступљеност Рома у културном животу и слично. Тако би се, са једне стране, умножио системски утицај на побољшање положаја Рома и Ромкиња, док би се, са друге, ојачало поверење ромске заједнице у институције.

Влада Републике Србије усвојила је најновију Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2022. до 2030. године, донела пратећи Акциони план за спровођење Стратегије за период 2022–2024. године и оформила Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња. Поменутом Стратегијом предвиђено је „да се социјално укључивање Рома и Ромкиња остварује превасходно у локалној заједници”, јер „локалне самоуправе располажу механизмима на основу којих могу да управљају и спроводе инклузивне јавне политике, а осим тога Закон о локалној самоуправи их обавезује да се старају о остваривању људских и мањинских права” (Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, 2019: 11–12).

Спорно је, међутим, питање капацитета и стручне оспособљености локалних самоуправа у нашој земљи за квалитетно задовољавање свакодневних потреба грађана, посебно за ефикасно спровођење инклузивних јавних политика према Ромима и Ромкињама (сем ретких практичних примера заснованих на „доброј вољи” и „ентузијазму”, када се са мало ресурса постиже сразмерно много) (Sekulović, 2020).

Конкретни кораци за побољшавање везе између ромске заједнице и локалне власти могли би да буду: 1. усвајање локалне стратегије/акционог плана за социјално укључивање Рома и Ромкиња, заједно са механизмима за спровођење мера из локалних стратешких документа,⁷ 2. дефинисан радно-правни статус *координатора за ромска питања* у систематизацији постојећих послова⁸ и 3. формирање *мобилних тимова* за инклузију у свим јединицама локалне самоуправе.⁹

⁷ Град Ниш има усвојен *Локални акциони план за инклузију Рома и Ромкиња у граду Нишу за период од 2024. до 2026. године*, а Општина Гацин Хан *Стратегију за социјално укључивање Рома у општини Гацин Хан 2019–2025*. Истекли су: *Локални акциони план за социјално укључивање Рома и Ромкиња у општини Дољевац за период 2019–2021. године* и *Локални акциони план за социјално укључивање Рома и Ромкиња у општини Алексинац за период 2021–2023. године*. Општина Дољевац има и *Локално координационо тело за социјално укључивање Рома и Ромкиња* (од 2023), а општина Алексинац *Савет за социјално укључивање Рома и Ромкиња* (од 2021).

⁸ Координатора за ромска питања имају општине: Дољевац и Алексинац (истовремено и повереник за избеглице и миграције).

⁹ Мобилни тим за инклузију Рома и Ромкиња имају Град Ниш (од 2021) и општине Дољевац (од 2023) и Алексинац (од 2018).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Варади, Т. & Сикимић, Б. (ур.) (2018). *Очување, заштити и перспективе ромској језика у Србији*. Београд: САНУ.
- [2] Vasilevska, Lj. (2009). Demografske i prostorno-funkcionalne karakteristike Nišavskog okruga. *Demografija*, 6, 157–172.
- [3] Đokić, M., Golubović, N. & Petrović, V. (2014). Demografski potencijal Nišavskog okruga. *Glasnik Antropološkog društva Srbije*, 49: 127–136.
- [4] Ђорђевић, Б. Д. & Тодоровић, Д. (2017). *Зајге Баца (Ромско култно место)*. Ниш и Нови Сад: Машински факултет у Нишу, ЈУНИР и Прометеј.
- [5] Коматина, С. (2017). *Актуелни проблеми образовања Рома у Србији*. Вршац: Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов”.
- [6] Kuburić, Z. (2010). *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*. Novi Sad: CEIR.
- [7] Кубурић, З. (2023). *Дворанска парохија Епархије крушевачке: Социолошка студија*. Нови Сад: Центар за емпијска истраживања религије.
- [8] Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама (2019). Београд: Заштитник грађана.
- [9] Радовановић, С. & Кнежевић, А. (2014). *Роми у Србији*. Београд: Републички завод за статистику.
- [10] Радуски, Н. (2009). Роми на етнодемографској карти Србије. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 126, 41–54.
- [11] Радуски, Н. (2015). *Идентификација и интеграција Рома у Србији*. Београд: Институт за политичке студије.
- [12] Радуски, Н. (2020). Образовање ромске националне мањине и стратегија за социјално укључивање Рома у Србији. *Социјална политика* 1, 9–27.
- [13] Sekulović, I. (2020). *Sistemske prepreke za socijalno uključivanje Roma i Romkinja na lokalnom nivou – Sistemska analiza*. Strazbur: Program ROMACTED.
- [14] Соколовска, В. & Јарић, И. (2023). Образовно-економски статус Рома у Србији и његова регионална заступљеност. *Социолошки преглед*, 48(3), 383–395.
- [15] Стаменковић, М., Веселиновић, П. & Милановић М. (2017). Демографски ресурси округа у Републици Србији: анализа груписања. *Теме*, 41(4), 873–897.
- [16] *Статистички календар Републике Србије* (2024). Београд: Републички завод за статистику.
- [17] Stojković, A. & Tomić, Z. (2016). Demografske promene u Nišavskom okrugu u poslednja dva popisa. U: *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*, 429–439. Niš: Ekonomski fakultet u Nišu.
- [18] Тодоровић, Д. (2012). Етнографско-социографски показатељи раширености протестантских верских заједница у југоисточној Србији (са посебним освртом на Роме протестанте). *Етнолошко-антрополошке свеске* 19, 87–111.
- [19] Todorović, D. (2018). Protestantization of Roma from Southeastern Serbia. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 38(1), 92–118.

Dragan Todorović, Dragoljub B. Đorđević

THE ROMA ON THE ETHNOGRAPHIC MAP OF THE NIŠAVA DISTRICT

S u m m a r y

The paper analyzes the ethnodemographic changes among the Roma population, as well as the most important socio-economic structures (age, education, economic status) in the Nišavski district based on census data from 2022. The Nišavski district spans the south-east region of Serbia and covers an area of 2.727 km². At its very center lies the city of Niš, which covers the largest area and also has the greatest number of inhabitants. The Nišavski district is made up of the city of Niš and six municipalities: Aleksinac, Gadžin Han, Doljevac, Merošina, Ražanj and Svrljig.

The Roma are the most numerous ethnic minority in the Nišavski district, and make up 2.84% of the total population, while this number has increased to 7.39% of the population in Doljevac, 5.63% in Merošina, and 4.22% in Gadžin Han. The majority of this population are to be found in Niš, which amounts to as much as three-fifths of the overall population, followed by Aleksinac (16.44%), and Doljevac (12%). The fewest are found in Svrljig (0.94%), Ražanj (1.77%), and Gadžin Han (2.53%).

There are at least twice as many Roma youth than the average of the total youth population, which is almost one half of the total number of the Roma in certain municipalities (for example in Gadžin Han /43.72%/ and Merošina /43.5%/). Regularly, there are also more of them among the population younger than 40. But at the same time, there are only 12–13% of the Roma in their “third” stage of life!

On average, every fourth Roma has no elementary school education, while only slightly more than 40% of the Roma can say they have completed an elementary education (they are relatively uniform in terms of gender). In sum, at least two-thirds of the Roma (and in certain municipalities, such as Gadžin Han, in excess of 80%) have been discarded to the margins of existence, due to their inadequate level of education!

It is only every other Roma that on average acknowledges the Romani language as their native language. In terms of economic activity, almost three of every four Roma are economically inactive (71.5%). Of one quarter of the economically active Roma, more than half are unemployed.

Keywords: the Roma, the Nišava district, Serbia, census, ethnicity, demographic changes